

DOI: 10.18523/2617-2607.2025.16.194-196

Анне Петерс

Директорка Інституту порівняльного
публічного права та міжнародного права
імені Макса Планка в Гейдельберзі, професорка
Гейдельберзького та Базельського університетів,
Вільного університету Берліна,
членкиня Науково-консультативної ради
з питань міжнародного права
при Федеральному уряді Німеччини
apeters-office@mpil.de

Anne Peters

Director, Max Planck Institute
for Comparative Public Law and International
Law, Heidelberg, Germany;
Professor of International Law, University of
Heidelberg, Heidelberg, Germany;
Freie Universität Berlin, Berlin, Germany;
and University of Basel, Basel, Switzerland;
Member of the Council of International Law of
the German Federal Foreign Office

БОРОТЬБА БЕЗ ПРАВИЛ *

Anne Peters

Kampf ohne Regeln

Der Spiegel 33, 8. August 2025, 44–5

Переклала з німецької Оксана Головка-Гавришева

Translated into Ukrainian from German

by Oksana Holovko-Havrysheva

Російська агресія в Україні, війна на Близькому Сході та політика Дональда Трампа сильно похитнули позиції міжнародного права. Чи можна його ще врятувати?

Росія нападом на Україну порушила міжнародно-правову заборону агресії. Проте вона намагається захистити свої дії юридичними аргументами. Однак офіційні виправдання (самооборона, запрошення російських військ**, гуманітарна інтервенція) є юридично абсолютно необґрунтованими. Світова спільнота також не прийняла їх, про що свідчать різні резолюції Генеральної Асамблеї ООН.

Цинічне використання мови міжнародного права в націоналістичних та імперіалістичних цілях є великою небезпекою. Якщо норми застосовуються так непередбачувано, це поступово підриває взагалі саме поняття права.

Інакше діє Дональд Трамп. За його президентства Сполучені Штати самі руйнують світовий порядок, головним архітектором якого вони були. Однією з головних рис політики Трампа є обхід міжнародного права. Коли уряд США всупереч міжнародним договорам вводить мита, депортує іноземців або припиняє програми з підтримки різноманітності, то правові норми, які він тим самим порушує, навіть не згадуються. Трамп навіть не намагається знайти юридичне обґрунтування. Міжнародне право залишається лише засобом, наприклад, для укладення несправедливого договору з Україною, але більше не є критерієм для оцінювання поведінки.

* Переклад матеріалу, що вийшов у німецькому щотижневому журналі «Der Spiegel»: Anne Peters, “Kampf ohne Regeln,” *Der Spiegel* 33, 8. August 2025, 44–5. Публікується за згодою проф. Анне Петерс і журналу «Der Spiegel». — *Ред.*

** Тут ідеться про введення російських військ як миротворчих у відповідь на запит держави про допомогу. — *Прим. пер.*

Результат схожий на зловживання мовою міжнародного права Путіним: кінець самого міжнародного права навіть у його скромній ролі мови міжнародних відносин.

Ситуація в Секторі Газа та ізраїльсько-палестинський конфлікт порушують значно складніші питання міжнародного права. Хоча незаконний характер ізраїльської окупації палестинських територій є незаперечним, а масові порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права з боку Ізраїлю стають дедалі більш очевидними, проте правові та політичні оцінки змішуються, зокрема через надто спрощені звинувачення на адресу Ізраїлю, як-от «колоніалізм поселенців».

Раптом «Газа» стає символом конфлікту між Північчю і Півднем загалом. Ті, хто засуджує «геноцид» палестинців, не обов'язково мають на увазі злочин у правовому розумінні, а використовують це слово, щоб засудити повне панування (аж до фізичного знищення) груп населення на Глобальному Півдні з боку Півночі, яка потребує ресурсів. І це зовсім не сприяє дотриманню міжнародного права.

Норми міжнародного права завжди часто порушувалися. Новим є те, що нині нормалізуються навіть найгрубіші порушення права. Це також відбувається ще й тому, що немає критичної реакції з боку держав, які зазвичай віддано дотримуються міжнародного права. Перед своїм обранням федеральний канцлер Фрідріх Мерц навіть заявив, що надасть захист прем'єр-міністру Ізраїлю Беньяміну Нетаньягу в разі його візиту до Берліна, попри те що Німеччина зобов'язана виконати ордер на арешт, виданий Міжнародним кримінальним судом.

Отже, головною небезпекою для міжнародного правопорядку як цілісної системи стає «відмова» від міжнародного права. Якщо такі держави, як США, навіть не посилаються на міжнародне право, а багато європейських держав мовчать з цього приводу, то міжнародне право незабаром перестане бути нормативним орієнтиром для оцінювання міжнародних подій.

Ігнорування міжнародного права означає відмову від його (скромного) внеску в мир і справедливість. Міжнародне право значною мірою функціонує як ідеологія, «система переконань» і часто використовується впливовими особами, щоб приховати їхні привілеї. Навіть якщо ця риторика часто є обманним маневром, щоб приховати справжній баланс сил, міжнародне право іноді виявляється стримувальним чинником для імперіалістичного прояву сили і часом обмежує тих правителів, які хочуть використовувати право для власних потреб.

Причина цього є насамперед дискурсивною: «Лицемірство — це данина, яку порок сплачує чесноті», — так Франсуа де Ларошфуко описав моралізаторську силу лицемірства. Той, хто посилається на міжнародне право, хай навіть нещиро, все ж визнає на формальному рівні авторитет права, адже навіть цинік дає іншим можливість формулювати свою критику у вигляді правових аргументів. І тоді інші актори можуть підхопити ці твердження і спіймати на цьому (лицемірних) політиків. Томас Ріссе назвав цей механізм «аргументативним самозаплутуванням».

І навпаки, якщо немає переконання про необхідність дотримання права, то ані громадяни, ані будь-яка інша держава не мають підстав його дотримуватися. Новий світ взагалі без звернення до міжнародного права був би, відповідно, гіршим, ніж світ, у якому можновладці вважають, що вони повинні посилатися на міжнародне право, хоч би як лицемірно чи цинічно це було.

Тому варто боротися за світ, упорядкований міжнародним правом. Правовий нігілізм (тобто переконання, що право як інструмент управління є нерелевантним, оскільки воно лише відображає сили економіки або інших матеріальних структур) — це неправильний підхід.

Сходження з правової арени в боротьбі за мир і справедливість взагалі неможливе, оскільки право, зокрема й міжнародне, по суті «кодує» всі сфери життя. Так сталося, що безжальна експлуатація природи та її тваринного світу стала можливою і заохочувалася завдяки правовим інститутам власності та суверенітету над природними ресурсами. А отже, в боротьбі з несправедливістю правових реформ не уникнути.

Однак деякі стандарти міжнародного права потрібно терміново оновити зсередини. Своєрідним ідеальним «фундаментом» міжнародного правопорядку, що нині вичерпує себе, є досвід двох світових воєн, жахи Голокосту та одностайність в оцінюванні цих подій. Сучасне глобальне зміщення сил від Європи та США супроводжується переосмисленням світової історії.

У багатьох незахідних державах зосередження на Голокості критикують як євроцентричне. Натомість як найтяжчі злочини проти людства розглядають імперіалізм і колоніальне панування. Лише нещодавно почали обговорювати, як нацисти також вчилися на колоніальних практиках і використовували їх. Німецький акцент на сингулярності Голокосту, здається, (вже) не відповідає міжнародному мейнстриму.

Проблема сприйняття західного міжнародного права також проявляється у звинуваченнях Заходу у *подвійних стандартах*, подвійній моралі, які висувають, зокрема, Китай, Росія та їхні союзники. Ці звинувачення часто не є безпідставними. Звичайно, порушенням міжнародного права однією державою (наприклад, війна США в Іраку 2003 року, що суперечила міжнародному праву) не можна виправдати або пробачити нинішні порушення (вторгнення Росії в Україну). Але це підриває довіру до Заходу як до обвинувача, якщо він раніше надмірно розширював застосування або навіть порушував міжнародне право.

Норми міжнародного права не можуть формуватися і закріплюватися, якщо держави засуджують його порушення вибірково. Тому заборона застосування сили ставиться під сумнів, коли Німеччина та держави «Великої сімки» залишають поза увагою те, що останні військові удари Ізраїлю та США по Ірану, ймовірно, суперечили міжнародному праву. Вони мали б принаймні розглянути правові питання цих превентивних ударів.

Часто звинувачення в подвійних стандартах є лише стратегічним маневром, щоб відвернути увагу від власних порушень. Тому прихильники російської воєнної кампанії в Україні порівнюють її із західним втручанням у війну в Косово у 1999 році. Якщо юристи вкажуть на фактичні та правові відмінності між відокремленням Косова від Сербії та відокремленням Криму від України, вони зможуть формально спростувати цей закид.

Однак це не стосується глибинного рівня повсюдного нарікання. Адже держави, які скаржаться на подвійну мораль Заходу, незадоволені не тільки тим, що їх критикують вибірково. Вони воліють, щоб їх узагалі не критикували. За звинуваченням Заходу в *подвійних стандартах* часто криється не вимога рівноправного застосування міжнародного права, а вимога не застосовувати його взагалі. Міжнародне право сприймають як інструмент Заходу для забезпечення західної гегемонії.

Це звинувачення висувають не тільки недемократичні режими. Щоб спростувати його, міжнародне право має позбутися свого євроцентричного та колоніального баласту. У цьому процесі слід визначити загальновизнані та загальноприйняті норми. Важливо, щоб слово мали не тільки привілейовані еліти країн Глобального Півдня, а й меншини, неурядові організації та інші групи. Для цього слід далі вдосконалювати наявні процедури участі в міжнародних об'єднаннях та переговорах щодо укладення договорів.

Звісно, союз автократів, що зростає у світі, чинить опір. Тому поступові процедурні реформи можуть бути успішними лише за умови, що західні учасники міжнародних відносин будуть більш переконливо відстоювати ідею «демократизації» міжнародного права (у сенсі більш тісного зв'язку з інтересами груп населення за межами Заходу чи Півночі).

Потрібна інтенсивніша взаємодія з незахідними правовими і політичними концепціями. Йдеться не про що інше, як про міжнародне право, яке заслуговує на нормативне визнання у всьому світі і справді має таке визнання. Все інше є нестійким.

Матеріал надійшов 13.11.2025

Оприлюднено 31.12.2025

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)